

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Бобкова Антоніна Григоріївна

УДК 346 + 349.6

Правове забезпечення рекреаційної діяльності

Спеціальності:

12.00.04 - господарське право; арбітражний процес

12.00.06 - земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсове право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ - 2001

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі господарського права
Донецького національного університету Міністерства
освіти і науки України та в Інституті економіко-правових
досліджень НАН України (м. Донецьк).

Науковий консультант - доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України, академік АПрН України
Мамутов Валентин Карлович,
Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, директор (м. Донецьк)

Офіційні опоненти : доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України, академік АПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки
Шемшученко Юрій Сергійович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, директор (м. Київ)

доктор юридичних наук, професор
Пронська Грацієлла Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри господарського права (м. Київ)

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент АПрН України
Погрібний Олексій Олексійович,
Одеська національна юридична академія
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
і екологічного права (м. Одеса)

Провідна установа - Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, Міністерства освіти і науки України,
кафедри аграрного і екологічного права (м. Харків).

Захист відбудеться “21” вересня 2001 р. о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 при Київському національному
університеті імені Тараса Шевченка
(01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253).
З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
(01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий “30” липня 2001 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук

Т. В. Боднар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена малоефективним розвитком господарювання у сфері рекреації, нераціональним використанням об'єктів навколишнього природного середовища, що мають рекреаційне значення, вадами законодавства, яке регулює господарські та екологічні відносини в цій сфері, а також необхідністю обґрунтування теоретичної бази господарсько-правового та еколого-правового аспектів діяльності, спрямованої на забезпечення реалізації основних конституційних прав громадян.

В економіці України в період становлення та розвитку ринкових відносин відбувається чимало структурних змін, що зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Юридичне визнання рівності всіх форм власності, свободи організаційно-правових форм господарювання, з одного боку, і скорочення державної підтримки, бюджетного фінансування, – з іншого, особливо яскраво виявляються в соціально-культурному секторі економіки, в якому важливе місце належить сфері рекреації. Значущою характеристикою цієї сфери зараз є поява великої кількості суб'єктів господарювання, що займаються організацією, виробництвом і наданням платних рекреаційних послуг (рекреаційною діяльністю), як послуг для забезпечення і відновлення здоров'я, задоволення культурних, інтелектуальних потреб, підтримання духовного і фізичного розвитку особи, нормальної життєдіяльності людини.

Розвиток рекреаційної діяльності, крім основного призначення, сприяє створенню робочих місць, вливанням іноземної валюти, капіталовкладенням до місцевої економіки, раціональному використанню природних рекреаційних ресурсів, стимулює прибуткові внутрішні галузі – транспорт, громадське харчування, зв'язок, народні промисли, рекламно-інформаційну справу тощо. Багатьом країнам це допомогло подолати економічну кризу. Середньорічний прибуток від рекреаційної діяльності в США становить більше 60 млрд. доларів, в Іспанії та Італії – 25 млрд., в Австрії – 15 млрд., у Мексиці – 9 млрд., в Угорщині – 4,6 млрд., у Болгарії – близько 1 млрд. доларів.

В Україні для рекреаційної діяльності характерне зниження обсягів виробництва загальнодоступних рекреаційних послуг, регулярне підвищення їх вартості, втрата рекреаційної цінності об'єктів навколишнього середовища, використання природних рекреаційних ресурсів з іншою господарською метою. Це з урахуванням значного рекреаційного потенціалу нашої країни вказує на необхідність зміни концептуальних підходів до даного виду господарювання.

Однією з важливих умов розвитку господарювання у сфері рекреації є правове забезпечення рекреаційної діяльності, яке відповідало б її значущості для розв'язання соціальних, екологічних, економічних проблем.

Правове підґрунтя здійснення рекреаційної діяльності становлять багато норм, що регулюють весь спектр відносин, характерних для неї, з-поміж яких суттєва роль належить нормам господарського і екологічного законодавства з урахуванням господарського характеру такої діяльності та залежності її від наявності і стану природного рекреаційного потенціалу. У той же час саме господарсько-правове і еколого-правове регулювання рекреаційної діяльності відзначається складністю, суперечливістю і незавершеністю, що стримує її розвиток.

В останні роки прийнято ряд нових нормативних актів, внесені зміни і доповнення до чинного законодавства, що свідчить про розуміння на всіх рівнях влади необхідності вирішення господарсько-правових і еколого-правових питань у сфері рекреації. Але за відсутності загальної концепції правового регулювання господарських і екологічних відносин в цій сфері практика розв'язання окремих питань у законодавстві не здатна суттєво змінити її стан.

У науковій літературі основна увага надається дослідженню економічних проблем сфери рекреації. При цьому неодноразово підтверджувалася необхідність узгодження і доповнення законодавчої бази розвитку господарювання в цій сфері. До окремих проблем правового регулювання господарських і екологічних відносин у сфері рекреації в різні роки зверталися В.І. Андрейцев, М.М. Бринчук, В.П. Головач, С.М. Імашев, В.К. Мамутов, В.В. Петров, Є.Л. Писаревський, Б.Г. Розовський, А.М. Серебряков, О.М. Ткаченко та інші вчені. Але спеціальні

теоретичні розробки господарсько-правових та еколого-правових відносин з урахуванням нових умов господарювання у сфері рекреації до цього часу відсутні.

Викладене свідчить про необхідність і доцільність дослідження господарсько-правового і еколого-правового аспектів рекреаційної діяльності, розробки теоретичної основи правового забезпечення її здійснення як важливої наукової проблеми, яка має соціально-культурне і економічне значення, що і визначило вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалось в межах держбюджетної науково-дослідної роботи на тему “Правове регулювання розвитку соціально орієнтованої економіки України”, що проводиться у Донецькому національному університеті (ДР Г96/7 0198 U 005541), де авторка є одним з наукових керівників і виконавцем підтеми “Правове регулювання рекреаційної діяльності”.

Дисертаційна робота виконувалась і відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України в контексті підтем “Методологічні засади дослідження економіко-правових проблем управління розвитком великого регіону” та “Правове забезпечення рекреаційної діяльності Північного Приазов'я” теми “Економіко-правове забезпечення управління розвитком великого регіону” (ДР 0197 U 14780). Робота проводилась також за підтемою “Економіко-правове забезпечення реструктуризації господарського комплексу в прибережній смузі Азовського моря” теми “Економіко-правове забезпечення розвитку виробничо-територіальних систем” (ДР 0100 U 004746), в межах яких авторкою підготовлене правове забезпечення відповідних відносин.

Мета дослідження полягає в розробці теоретичних засад правового забезпечення господарських та екологічних відносин, що виникають під час здійснення рекреаційної діяльності, як самостійних напрямків господарсько-правової та еколого-правової наук, що необхідні для розвитку рекреаційного господарства України, забезпечення права громадян на відпочинок, охорону здоров'я, раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. Завданнями дослідження є:

з'ясування поняття рекреаційної діяльності, її особливостей, визначення місця серед інших видів, дослідження господарських і екологічних відносин у процесі здійснення такої діяльності; аналіз законодавства, яке регулює процеси організації, виробництва, надання послуг рекреаційного характеру в Україні та інших країнах, і визначення кола проблем, що потребують вирішення в законодавстві України;

уточнення правового режиму природних рекреаційних територій і ресурсів, їх особливостей, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення такого режиму;

виявлення основних організаційних форм рекреаційної діяльності, аналіз правового статусу суб'єктів господарювання, їх видів і особливостей, підготовка пропозицій щодо відповідного правового регулювання;

дослідження господарсько-правового механізму, договірних відносин і відповідальності, що мають місце під час здійснення рекреаційної діяльності, розробка правових питань їх реалізації; вивчення виявів загальних положень господарського і екологічного права в процесі господарювання у сфері рекреації, що становлять підґрунтя для формування нової підгалузі права; розробка концепції правового забезпечення рекреаційної діяльності з урахуванням суттєвих ознак такої діяльності на основі норм господарського і екологічного законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері рекреації, які виникають під час здійснення господарської діяльності, використання та охорони природних територій і ресурсів рекреаційного призначення.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні проблеми правового забезпечення рекреаційної діяльності як специфічного виду господарювання, господарсько-правові і еколого-правові аспекти її здійснення.

Методологічною основою дослідження є сукупність загальних методів наукового пізнання, а також методів, що застосовуються в юридичній науці. Із використанням методів емпіричного

дослідження (спостереження і порівняння) проведено аналіз відносин у сфері рекреації України, інших країн та їх правового регулювання за найбільш суттєвими ознаками, що дозволило виявити основні характеристики господарювання і рекреаційного природокористування. Метод абстрагування застосований для формування понять рекреаційної діяльності та рекреаційного фонду шляхом об'єднання існуючих понять, що пов'язані відношеннями типу рівності.

Методи індукції та дедукції дозволили сформулювати загальні положення правового забезпечення рекреаційної діяльності на підставі правового регулювання кожного її виду і застосування загальних норм господарського та екологічного права.

Аксіоматичний метод теоретичних досліджень використаний при розгляді основних характеристик рекреаційної діяльності та рекреаційного фонду, за якого деякі твердження, існуючі у відповідних галузях науки, приймалися без доведень, а конкретні знання щодо вказаних понять виводилися з них відповідно до певних логічних правил.

Використання методів системного аналізу, гіпотези і припущення дозволило підготувати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання рекреаційної діяльності та визначити засоби його реалізації.

У роботі також використані формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-функціональний методи правових досліджень, що дало можливість підготувати концепцію правового забезпечення рекреаційної діяльності.

Теоретичну основу дослідження склали праці вчених із теорії держави і права, господарського, екологічного, цивільного, адміністративного та інших галузей права, а також економіки, екології, рекреалогії, географії, архітектури, медицини, зокрема: Г.А. Аксьоненка, С.С. Алексєєва, О.І. Амоші, В.І. Андрейцева, Г.І.Балюк, Л.А. Багрової, Н.В. Багорова, В.П. Балезіна, І.В. Бережної, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського, В.К. Євдокименка, А.В. Живицького, В. Жученка, Г.Л. Знаменського, С.М. Імашева, Н.Ю. Круглової, В.В. Лаптева, В.В. Луця, В.К. Мамутова, В.С. Мартем'янова, В.І. Мацоли, В.В.Петрова, Г.В. Пронської, Б.Г. Розовського, А.М. Серебрякова, С.Н. Стативки, Р.О. Халфіної, Ю.С. Шемшученка, В.С. Щербини та ін.

У процесі дослідження використано законодавство про господарювання та природокористування у сфері рекреації України, Росії, Молдови, Білорусі, Литви, Естонії, США, Італії, Франції, Польщі, Німеччини, Болгарії, Єгипта та інших країн, довідкова література, матеріали практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці проведено комплексне дослідження господарсько-правових і еколого-правових аспектів рекреаційної діяльності: доведена взаємозалежність окремих рекреаційно-спрямованих видів діяльності, визначені поняття рекреаційної діяльності, її суб'єктів, рекреаційних послуг, рекреаційного господарства; досліджено правовий режим природних рекреаційних територій і ресурсів, доведена необхідність формування рекреаційного фонду, запропоновано його поняття, склад, юридичні ознаки, правила господарського використання; уточнено правове становище суб'єктів господарювання, зайнятих у сфері рекреації, щодо їх спеціальних прав і обов'язків; конкретизовано зміст господарсько-правового механізму, договірних відносин і відповідальності під час господарювання у сфері рекреації, а також запропоновано їх правове регулювання; розроблено і обґрунтовано теоретичну базу правового забезпечення господарських і екологічних відносин під час здійснення рекреаційної діяльності; підготовлено пропозиції щодо вдосконалення законодавства про господарювання і природокористування у сфері рекреації.

Все це становить розв'язання нової наукової проблеми в галузі господарського та екологічного права, яка має важливе соціальне, економічне та екологічне значення.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується використанням при аналізі конкретних суспільних відносин і їх правового регулювання сукупності прийомів, методів і способів теоретичного і практичного пізнання дійсності; дослідженням значного матеріалу з практики господарювання і природокористування у сфері рекреації в Україні та інших країнах;

використанням результатів дослідження під час виконання конкретних договорів на розробку науково-технічної продукції з проблем господарсько-правового забезпечення використання рекреаційних територій, зокрема в Північному Приазов'ї, правового режиму господарської діяльності на спеціальних територіях, а також при підготовці локальних нормативних актів, що регулюють таку діяльність в окремих населених пунктах та для окремих суб'єктів господарської діяльності у сфері рекреації;

наявністю позитивних відзивів практичних працівників сфери рекреації, вчених, органів місцевого самоврядування.

Наукове значення результатів роботи полягає в тому, що в ній набули розвитку загальні правові знання про господарську діяльність, її суб'єкти, правову організацію такої діяльності у сфері рекреації, а також про режим природних рекреаційних територій і ресурсів у складі рекреаційного фонду, чим розв'язується складна міжгалузєва проблема господарсько-правових і еколого-правових аспектів рекреаційної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення роботи доведено до рівня конкретних практичних пропозицій і рекомендацій з правового забезпечення розвитку господарювання у сфері рекреації. Результати дослідження використовувались під час доопрацювання змін і доповнень до чинного законодавства, зокрема Основ законодавства про охорону здоров'я, Земельного кодексу України, Законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про бібліотеки і бібліотечну справу", "Про музеї і музейну справу", проектів законів України "Про питну воду", "Про правовий статус міста".

Наукові результати можуть бути використані при розробці запропонованих в дисертації законів України, інструкції про умови і правила здійснення рекреаційної діяльності (ліцензійні умови) і контроль за їх дотриманням, положень про окремі організаційні форми рекреаційної діяльності, зокрема, рекреаційний парк, корпорацію, внутрішньогосподарський підрозділ тощо.

Пропозиції і висновки дослідження використовуються у науково-дослідній роботі аспірантів і здобувачів Донецького національного університету та Інституту економіко-правових досліджень НАН України під керівництвом авторки і можуть використовуватися в роботі інших дослідників.

Окремі результати використані під час створення науково-технічної продукції "Розробка організаційно-правових засобів забезпечення здійснення проектних рішень Схеми перспективного використання природних ресурсів прибережної смуги Азовського моря в межах Донецької області". Ряд практичних рекомендацій використано під час створення науково-технічної продукції "Перспективи розвитку стійкого туризму в Ялті Донецької області".

Основні результати дослідження використані при підготовці навчального посібника "Рекреаційне право" і розділу навчального посібника "Комунальне право України", допущених Міністерством освіти і науки України як навчальних посібників для студентів спеціальності "Правознавство".

Матеріали досліджень використовуються під час викладання спеціальної навчальної дисципліни "Рекреаційне право", навчальних дисциплін "Господарське право" і "Екологічне право" студентам спеціальності "Правознавство" економіко-правового факультету в Донецькому національному університеті і можуть представляти інтерес при підготовці відповідних спеціалістів в інших вищих навчальних закладах.

Особистий внесок дисертантки. Ця робота є розвитком і логічним продовженням досліджень проблем правового забезпечення господарської діяльності у сфері рекреації, що проводяться колективом учених Інституту економіко-правових досліджень (раніше Інститут економіки промисловості) НАН України з кінця 70-х років ХХ ст. дотепер, у складі якого авторка працює з 1994 року. В дисертації набули нового наповнення розробки правового регулювання господарських і екологічних відносин у сфері рекреації, що проводилися А.М. Серебряковим, В.К. Мамутовим, Є.А. Желудковським, І.В. Бережною та іншими, які у різні роки займалися цією проблемою.

Усі результати поданої дисертації здобуті авторкою самостійно. В окремих публікаціях, підготовлених спільно з економістами, авторці належать розробки правових питань відповідних відносин.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, висновки і пропозиції, а також практичні рекомендації, здобуті в процесі дослідження, доповідалися і обговорювалися на: засіданнях ученої ради Інституту економіко-правових досліджень НАН України; міжкафедральних наукових семінарах і науково-методичних семінарах кафедри господарського права Донецького національного університету; III Всеукраїнській конференції “Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація” (м. Львів, 1995); “круглому столі” з теми “Господарсько-правові засоби попередження економічних злочинів” (м. Донецьк, 1995); Міжнародній конференції “Екологічні проблеми басейну р. Дніпро” (м. Кременчук, 1996); науково-практичній конференції “Державно-правова реформа в Україні” (м. Київ, 1997); науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Донецького державного університету (м. Донецьк, 1997, 1999); Міжнародній науково-практичній конференції “Про роль державних і громадських організацій у формуванні і функціонуванні системи управління прибережною смугою Азовського моря” (м. Ялта Донецької області, 1998); Міжнародній науково-практичній конференції “Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики” (м. Київ, 1999); регіональній науково-практичній конференції “Стратегія управління соціально-економічним розвитком регіону на період до 2010 року (Донецька область - 2010)” (м. Донецьк, 1999); науково-практичній конференції “Механізми захисту прав і свобод людини в Україні” (м. Київ, 1999); Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми вдосконалення законодавства та практика його застосування з урахуванням прогнозу злочинності” (м. Луганськ, 1999); Міжнародній науково-практичній конференції “Україна–Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва” (м. Маріуполь, 1999); науково-практичному семінарі “Перспективи розвитку сталого туризму в Ялті на узбережжі Азовського моря” (м. Донецьк, 2000); Міжнародній конференції “Територіальна організація Ялтинської зони відпочинку” (м. Донецьк, 2000); Міжнародній конференції з питань збереження Азовського моря (м. Маріуполь, 2001) та ін. Публікації. Результати дисертації опубліковані в особистій монографії авторки, главі колективної монографії “Екологічний контроль: питання теорії і практики”, 24 статтях у наукових фахових журналах і збірниках наукових робіт, 18 інших публікаціях, загальним обсягом 39 д. а., з яких особисто авторці належать 37,4 д. а.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 459 сторінок, з яких 53 сторінки займає список використаних джерел, в якому 446 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дисертації обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв’язок з науковими планами; визначаються мета і завдання роботи, основні методи дослідження, його об’єкт і предмет; обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів; зазначається наукове і практичне їх значення та апробація.

У першому розділі “Рекреаційна діяльність і її правова основа”, що складається з двох підрозділів, досліджується поняття рекреаційної діяльності, визначаються її господарсько-правові і еколого-правові аспекти, місце серед інших видів господарської діяльності, а також аналізується законодавство про господарювання і природокористування у сфері рекреації.

У підрозділі 1.1 “Господарсько-правовий і еколого-правовий аспекти рекреаційної діяльності” дається теоретичне обґрунтування поняття рекреаційної діяльності як організації, виробництва, надання рекреаційних послуг, забезпечення цього процесу необхідними умовами, що здійснюється суб’єктами господарювання, які отримали право займатися такою діяльністю в порядку, визначеному законодавством з метою, як правило, отримання прибутків чи виконання соціального замовлення на госпрозрахункових умовах. Уточнюється поняття рекреаційних послуг як послуг із забезпечення і відновлення здоров’я, задоволення культурних, інтелектуальних потреб, підтримання духовного і фізичного розвитку особи, нормальної життєдіяльності споживача, що мають споживчу вартість і виступають товаром. Обґрунтовується співвідношення понять

“рекреаційна діяльність” і “господарська діяльність у сфері рекреації” як рівноцінних під час дослідження господарсько-правових і еколого-правових її аспектів.

Стверджується, що з урахуванням поєднання в рекреаційній діяльності організаційних і майнових елементів, кожен з яких має ряд особливостей, зумовлених функціональною спрямованістю такої діяльності, вона може розглядатися як предмет господарсько-правового регулювання, який має певну внутрішньопредметну специфіку. Обов'язковою складовою такої діяльності є екологічні відносини (з господарського використання природних рекреаційних територій і ресурсів, інших природних ресурсів, придатних до використання для рекреаційних цілей; охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки), тому обґрунтовується необхідність комплексного дослідження і регулювання господарсько-правового та еколого-правового аспектів цієї діяльності.

Видами рекреаційної діяльності визнаються туристична, фізкультурно-оздоровча, санаторно-курортна, лікувально-оздоровча, культурно-розважальна, які, маючи певну відокремленість, водночас мають достатньо спільних характеристик, щоб досліджувати їх як один об'єкт правового регулювання. Стверджується, що особливості рекреаційної діяльності, соціальна і економічна її значущість дають підстави відносити її до тих видів діяльності, ефективність здійснення яких залежить від установлення для них спеціального режиму господарювання, розробка якого рівною мірою важлива для забезпечення публічного і приватного інтересів усіх суб'єктів сфери рекреації, оскільки її розвиток сприятливо впливає на економічні, соціальні, екологічні умови окремих регіонів і країни в цілому.

На основі аналізу різноманітних підходів і практики здійснення рекреаційної діяльності стверджується, що в межах сфери рекреації склалося рекреаційне господарство як сукупність підприємств, установ, організацій, що зайняті організацією, виробництвом і наданням платних рекреаційних послуг, визнання якого як об'єкта правового регулювання дозволить опрацювати правовий механізм його ефективного функціонування, розвитку матеріально-технічної бази, створення конкурентоспроможного рекреаційного продукту.

У підрозділі 1.2 “Законодавство про рекреаційну діяльність” аналізується законодавство України та інших країн, що регулює різноманітні господарсько-правові і еколого-правові аспекти рекреаційної діяльності. Виявляється зміст законодавства про господарювання і природокористування у сфері рекреації, його особливості. Обґрунтовується доцільність його систематизації шляхом розробки спеціальних законів України про господарську діяльність у сфері рекреації, правовий режим природних рекреаційних територій і ресурсів інших спеціальних нормативних актів, необхідних для забезпечення розвитку рекреаційного господарства як високорентабельної галузі економіки України.

Другий розділ “Правовий режим рекреаційних ресурсів” містить три підрозділи і п'ять пунктів, в яких розглядаються особливості майнових і екологічних відносин під час здійснення рекреаційної діяльності.

Підрозділ 2.1 “Поняття, види і юридична природа рекреаційних ресурсів” присвячений розв'язанню проблеми поняття, видів і юридичної природи рекреаційних ресурсів. У ньому по-новому визначено поняття рекреаційних ресурсів як сукупності природно-кліматичних, побутових, культурних, оздоровчих, пізнавальних, історичних та інших ресурсів, які використовуються або можуть використовуватися для надання рекреаційних послуг у процесі господарської діяльності у сфері рекреації. Обґрунтовується поділ рекреаційних ресурсів на дві групи: рекреаційні соціально-побутові ресурси і рекреаційні природні ресурси. Кожна група поділяється на види і має свій правовий режим.

Рекреаційні соціально-побутові ресурси визначаються як будівлі, споруди, комунікації, засоби зв'язку, комунальна інфраструктура, архітектурні, історичні, спортивні комплекси, інші об'єкти соціально-культурного призначення, що використовуються з рекреаційною метою. Вони розрізняються в залежності від ступеня їх використання у рекреаційній діяльності, форми власності, функціонального призначення. Аналіз характеристик і юридичних ознак таких ресурсів вказують на можливість встановлення для них загального правового режиму.

Основні положення правового режиму рекреаційних ресурсів запропоновано зафіксувати в спеціальному розділі закону України про господарську діяльність у сфері рекреації.

У підрозділі 2.2 “Правовий режим природних рекреаційних ресурсів (рекреаційного фонду)” міститься п’ять пунктів, в яких аналізуються основні характеристики природних рекреаційних територій і ресурсів, а також систематизуються напрямки вдосконалення їх правового режиму. На підставі існуючих розробок обґрунтовується доцільність створення рекреаційного фонду як сукупності природних рекреаційних територій і ресурсів природного і штучного походження, яким притаманні корисні властивості рекреаційного характеру і які використовуються або придатні до використання в процесі рекреаційної діяльності. Формулюється поняття природних рекреаційних територій як територій, придатних для організації відпочинку населення, відновлення життєвих сил та енергії людини, що визнані такими в порядку, встановленому законодавством, регулярне використання яких можливе під час здійснення рекреаційної діяльності, а також визначаються їх рекреаційні ознаки.

Під природними рекреаційними ресурсами пропонується розуміти природні курортні, лікувальні, оздоровчі ресурси і фактори, що мають корисні властивості для відпочинку, відновлення життєвих сил людини і придатні для використання у рекреаційній діяльності з метою відновлення і зміцнення здоров’я людей, визначаються їх юридичні ознаки.

Обґрунтовується, що до рекреаційного фонду можуть входити: природні рекреаційні території, що мають природні рекреаційні ресурси; природні рекреаційні території, що мають інші природні ресурси, які не віднесені до виду рекреаційних; природні рекреаційні ресурси, які є на інших територіях, що не мають режиму рекреаційних.

Дається аналіз створення (організації) природних рекреаційних територій і ресурсів. Визначені такі правила створення (організації) природних рекреаційних територій: підготовка методик з оцінки рекреаційної значущості; проведення рекреалогічних досліджень якості природних рекреаційних ресурсів таких територій; організація державної екологічної і санітарно-епідеміологічної експертиз про стан природної рекреаційної території; формування переліку промислових, сільськогосподарських та інших підприємств, розташованих у межах цих територій, що підлягають перепрофілюванню, переміщенню чи ліквідації, розробка топографічного плану території з експлікацією угідь і відомостей про їх користувачів; встановлення порядку і підвідомчості прийняття рішень про створення таких територій; підготовка документів, що підтверджують наявність спеціального правового режиму природної рекреаційної території; визначення порядку їх обліку в Державному реєстрі природних рекреаційних територій, який доцільно вести в Україні; визначення підстав для скасування режиму таких територій.

Розроблені вимоги до визнання природних рекреаційних ресурсів, серед яких: проведення спеціальних наукових досліджень, що підтверджують рекреаційну значущість таких ресурсів; наявність відповідних експертних висновків про стан природних рекреаційних ресурсів (факторів), що використовуються (чи плануються для використання), про запаси і площі їх залягання; наявність висновків державної екологічної та санітарно-епідеміологічної експертиз про можливість розробки і наслідки використання природних рекреаційних ресурсів під час здійснення рекреаційної діяльності. Визначається порядок прийняття рішень про визнання природних рекреаційних ресурсів залежно від їх загальнодержавного чи місцевого значення і порядок обліку.

Проаналізовані відносини власності щодо природних рекреаційних територій та ресурсів, а також визначені такі основні напрямки їх розвитку: закріплення державної, комунальної, приватної форм власності і визначення порядку їх розмежування; встановлення критеріїв поділу територій і ресурсів на загальнодержавні та місцеві; встановлення особливостей розпорядження природними рекреаційними ресурсами; регламентація порядку віднесення природних рекреаційних ресурсів до загальнодержавних і місцевих.

Обґрунтовані правові форми і порядок використання територій і ресурсів рекреаційного фонду. Характеризуються такі правові форми використання цих територій: орендне користування; використання на умовах концесії; безоплатне користування. Визначаються такі критерії поділу природних рекреаційних територій: можливість використання для рекреаційної діяльності;

можливість обмеженого використання для окремих видів рекреаційної діяльності; неможливість використання для рекреаційної діяльності без суттєвих інвестицій; неможливість використання для рекреаційної діяльності в найближчому майбутньому (7–10 років); відсутність можливості використання.

Аналізуються основні характеристики права користування природними рекреаційними територіями і ресурсами для здійснення рекреаційної діяльності: суб'єкти, лімітування використання, нормування пропускнуго потенціалу, платність, облік, порядок використання, обмеження та інше. Уточнюється їх зміст для закріплення в спеціальному нормативному акті. Розглядаються основні положення правової охорони рекреаційного фонду і систематизуються напрямки такої охорони, серед яких: створення округів санітарної охорони із забезпеченням екологічних вимог для рекреаційних територій і ресурсів; організація державного обліку таких територій і ресурсів (кадастру), що містить відомості про їх режим, географічне положення і межі, зонування, режими охорони і використання, якісні та кількісні зміни; організація контролю за дотриманням правового режиму рекреаційного фонду із визначенням системи органів контролю, основних форм, методів, засобів контролю за господарським використанням рекреаційних територій, станом рекреаційної цінності природних ресурсів. Пропонується вдосконалення відповідальності за порушення правового режиму рекреаційного фонду шляхом: встановлення переліку порушень, що враховують склад рекреаційного фонду, цінність його територій і ресурсів, а також видів відповідальності за них; розробки особливостей застосування майнової відповідальності з підготовкою спеціальних методик для розрахунку економічної, екологічної та рекреаційної шкоди; закріплення правил застосування спеціальних заходів відповідальності, зокрема, припинення (обмеження) використання рекреаційних територій (зокрема оренди), обмеження обсягів використання рекреаційних ресурсів, обмеження, тимчасової заборони (призупинення) чи припинення діяльності організацій, які грубо порушують установлений правовий режим.

Усі характеристики правового режиму рекреаційного фонду, його територій і ресурсів рекомендується закріпити в окремому законі України “Про рекреаційний фонд”.

У підрозділі 2.3 “Право користування природними ресурсами для рекреаційних цілей” останнє визначається як право використання природних територіальних систем, здатних виконувати рекреаційну функцію, спрямоване на відновлення фізичних і духовних сил людини і доводиться доцільність його розмежування з правом користування рекреаційним фондом. Об'єктом права природокористування для рекреаційних цілей визначаються територіальні системи, що складаються із природних чи природних і антропогенних компонентів, комплексів (ландшафти), що взаємодіють і мають рекреаційні властивості, щодо яких відсутні обмеження для використання з рекреаційними цілями. Дається поняття рекреаційних властивостей природної територіальної системи (ландшафта) як здатності зменшувати дію негативних антропогенних і природних явищ на людину, поліпшувати відновлення її життєвих сил, сприяти оздоровленню населення і його естетичному вихованню.

Обґрунтовується доцільність закріплення основних положень такого права в Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” і в інших нормативних актах екологічного законодавства (наприклад, у Лісовому, Водному, Земельному кодексах України).

Третій розділ “Правове положення суб'єктів рекреаційної діяльності” містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 “Організаційні форми рекреаційної діяльності” дається аналіз законодавства, наукової літератури, практики рекреаційної діяльності, який свідчить про розмаїття її організаційних форм. На підставі результатів аналізу визначені найбільш перспективні форми господарювання в цій сфері, зокрема: спеціальна (вільна) економічна зона рекреаційного типу, зона пріоритетного розвитку рекреаційної діяльності, рекреаційний парк, корпорація, господарська організація, приватний підприємець, внутрішньогосподарський підрозділ підприємства, установи, організації. У систематизованому вигляді наведені характеристики кожної форми. Стверджується, що вибір організаційної форми господарювання у сфері рекреації залежить від загальних переваг і вад кожної з них, а також видів рекреаційної діяльності, можливостей дотримання необхідних умов і правил, місця здійснення діяльності, наявності

природних рекреаційних територій (ресурсів) та інших чинників, що впливають на здійснення такої діяльності.

У підрозділі 3.2 “Поняття і особливості суб’єктів рекреаційної діяльності” систематизовані основні положення правового статусу суб’єктів рекреаційної діяльності, якими є учасники господарських відносин, що зайняті організацією, виробництвом і наданням рекреаційних послуг, реалізуючи свою господарську компетенцію, мають відокремлене майно, зокрема у вигляді рекреаційних соціально-побутових ресурсів і природних територій (ресурсів), інших природних об’єктів, котрі мають рекреаційне значення, несуть відповідальність за своїми зобов’язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Визначаються такі особливості цих суб’єктів: залежність їх створення, організаційної форми і умов діяльності від вибору рекреаційно-спрямованої діяльності; необхідність отримання документів з дозволом (ліцензії, сертифікату, патенту) на здійснення відповідної діяльності, порядок і умови отримання яких встановлені спеціально для рекреаторів; наявність спеціальних вимог до приміщень, обладнання, інших матеріально-технічних засобів, необхідних для організації, виробництва і надання рекреаційних послуг; використання як основного засобу природних рекреаційних територій і ресурсів або інших природних ресурсів. Доводиться необхідність ліцензування рекреаційної діяльності та розробки відповідної інструкції про умови і правила здійснення рекреаційної діяльності (ліцензійні умови) та контроль за їх дотриманням, в якій слід визначити загальні й спеціальні вимоги провадження такої діяльності.

У підрозділі 3.3 “Види суб’єктів рекреаційної діяльності” подається аналіз і пропонується класифікація суб’єктів такої діяльності за наступними критеріями: характер виконуваних ними функцій (ті, які здійснюють діяльність, і ті, які організують її чи керують нею); зміст діяльності (туристичні, санаторно-курортні, лікувально-оздоровчі, фізкультурно-оздоровчі та культурно-розважальні); співвідношення обсягу рекреаційної діяльності і загального обсягу господарської діяльності; характеру господарської компетенції (загальної, спеціальної, обмеженої, виняткової). Розроблені особливості кожного виду суб’єктів.

Обґрунтовується необхідність закріплення правового положення суб’єктів господарської діяльності у сфері рекреації в окремому розділі запропонованого закону про таку діяльність. Четвертий розділ “Правове регулювання здійснення рекреаційної діяльності” містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 “Господарсько-правовий механізм здійснення рекреаційної діяльності” подається характеристика господарсько-правового механізму як сукупності способів, засобів впливу на суб’єкти господарювання сфери рекреації, покликані стимулювати організацію і виробництво рекреаційних послуг, раціональне використання рекреаційних територій і ресурсів, закріпленої в нормах чинного законодавства. Аргументується необхідність розробки спеціального господарсько-правового механізму здійснення рекреаційної діяльності, по-перше, станом сфери рекреації в Україні, що погіршується як внаслідок застосування в ній загального режиму господарювання без урахування її особливостей; по-друге, наявністю позитивного досвіду багатьох інших країн, що мають спеціальний національний режим господарювання. Аналізуються складові цього механізму: державна підтримка, економічне стимулювання, фінансування, інвестування, кредитування, оподаткування, управління, пропонуються основні напрямки їх удосконалення. Визначені принципи державної підтримки, форми економічного стимулювання, загальні правила фінансування, інвестування, оподаткування і кредитування суб’єктів господарської діяльності у сфері рекреації.

Пропонується створити спеціальний державний орган для координації в такій сфері господарсько-організаторської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування (Агентство з питань рекреації), а також Асоціацію рекреаторів України як недержавну організацію для розв’язання питань розвитку рекреаційного господарства і захисту прав та інтересів рекреаторів.

У підрозділі 4.2 “Договірні відносини при здійсненні рекреаційної діяльності” розглядаються договори як основна форма регулювання відносин суб’єктів такої діяльності.

Досліджуються основні види договорів, що використовуються під час здійснення рекреаційної діяльності, основна частина яких представлена господарськими договорами. Аналізується поділ

господарських договорів у сфері рекреації на оперативно-господарські, господарсько-управлінські, територіально-господарські і внутрішньогосподарські та виявляються їх характеристики. Основними видами договорів визначаються агентські, комісії, доручення, комерційного посередництва, про спільну діяльність, правове регулювання яких потребує доробки.

Аргументується значення територіально-господарських договорів, що виконують спеціальну функцію, суть якої полягає в: забезпеченні обов'язкових умов для рекреаційної діяльності (наявність рекреаційних територій, ресурсів), координації господарських інтересів органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, які здійснюють свою рекреаційну діяльність на території відповідних рад та знаходяться безпосередньо на таких місцевостях або поза їх межами, забезпеченні соціально-економічного розвитку населених пунктів, регіонів, зайнятості населення, безпеки навколишнього природного середовища.

Обґрунтовується місце і значення договорів на надання рекреаційних послуг під час здійснення господарської діяльності з урахуванням того, що умови і правила надання послуг для суб'єктів такої діяльності визначені нормами господарського законодавства. Пропонується критеріями відрізнення таких договорів від договорів на оплатне надання рекреаційних послуг розглядати мету, предмет, склад сторін, зміст, порядок виконання.

Розглядаються основні характеристики договорів у сфері рекреації: наявність спеціальних функцій; публічний характер; наявність режиму обов'язкових договорів; специфіка письмової форми договорів; спеціальний порядок визначення змісту договорів (безпосередньо в текстах договорів або локальних нормативних актах); наявність власних критеріїв розмежування, зокрема за видами такої діяльності, за ступенем обов'язковості та визначається перелік законів, до яких доцільно внести відповідні зміни і доповнення.

У підрозділі 4.3 “Відповідальність за правопорушення при здійсненні рекреаційної діяльності” аналізується стан відповідальності під час провадження такої діяльності та пропонуються основні напрямки вдосконалення законодавства про застосування відповідальності. Обґрунтовується доцільність відокремлення класифікаційної групи рекреаційних правопорушень з систематизацією їх за об'єктом посягання, суб'єктом складом, підставами виникнення та іншими критеріями; визначення переліку господарсько-правових санкцій, застосування яких під час здійснення рекреаційної діяльності не вимагало б додаткової угоди сторін; закріплення порядку застосування відповідальності за порушення суспільного господарського порядку у сфері рекреації залежно від виду господарсько-правових санкцій, виду рекреаційної діяльності; можливості застосування декількох господарсько-правових санкцій за окремі порушення. Пропонується передбачити можливість застосування матеріальної і моральної відповідальності за свої дії та дії партнерів з організації надання відповідних послуг; обов'язок відшкодування збитків, завданих рекреаторами у випадку ненадання чи надання не в повному обсязі або невідповідної якості рекреаційних послуг з власної вини чи з вини партнерів із організації обслуговування; розробку спеціального розрахунку майнової шкоди, введення порядку обмеження, тимчасового призупинення чи припинення діяльності рекреаторів при порушенні законодавства про рекреаційну діяльність, а також призупинення або анулювання ліцензії; визначення в договорах, що укладаються суб'єктами господарювання, умов про відповідальність.

Положення про відповідальність рекомендується закріпити в окремому розділі закону про господарську діяльність у сфері рекреації, що пропонувався.

П'ятий розділ “Теоретичні основи розвитку законодавства про рекреаційну діяльність” містить два підрозділи.

У підрозділі 5.1 “Створення концепції правового забезпечення рекреаційної діяльності” обґрунтовується необхідність прийняття і зміст Концепції правового забезпечення рекреаційної діяльності (законодавства про рекреаційну діяльність), метою якої є поступовий розвиток такого законодавства на підставі теоретичних і практичних результатів відповідних досліджень з урахуванням досвіду господарювання в цій сфері. Основними етапами систематизації такого законодавства пропонуються прийняття Законів України “Про господарську діяльність у сфері рекреації”; “Про пріоритетність розвитку рекреаційного господарства України”; “Про

рекреаційний фонд”; внесення змін і доповнень до чинних нормативних актів; розробка правового регулювання здійснення рекреаційної діяльності на окремих територіях, що мають спеціальний режим; підготовка відповідних правових документів для створення і функціонування окремих господарських об’єднань у сфері рекреації.

У підрозділі 5.2 “Формування рекреаційного права” уточнюються поняття господарських і екологічних відносин у сфері рекреації, які з урахуванням існуючих між ними економічних і юридичних зв’язків розглядаються як комплексний предмет підгалузі права. Обґрунтовується доцільність застосування в таких відносинах методу господарського права (однакове підпорядкування всіх суб’єктів суспільному господарському порядку) і аналізуються особливості його вияву.

Доводиться доцільність формування рекреаційного права як підгалузі господарського і екологічного права, оскільки правові інститути саме цих галузей є базовими для неї, визначається його поняття, мета, принципи, система. Аргументується необхідність включення до навчальних робочих програм спеціальної навчальної дисципліни “Рекреаційне право” і пропонується її навчально-методичний комплекс.

ВИСНОВКИ

У дисертації дається теоретичне узагальнення і нове розв’язання проблем правового регулювання господарсько-правового і еколого-правового аспектів діяльності у сфері рекреації (рекреаційної діяльності). Суть проблеми в тому, що теперішній стан господарських та екологічних правовідносин у сфері рекреації призводить до руйнації рекреаційної інфраструктури країни, зниження обсягів виробництва рекреаційних послуг, значного підвищення їх вартості, обмеження можливості отримання таких послуг для населення, втрати рекреаційного потенціалу об’єктів навколишнього середовища.

Розробка зазначеної проблеми спрямована на створення для суб’єктів господарювання сфери рекреації такого суспільного господарського порядку, який покликаний стимулювати організацію, виробництво, надання якісних та економічно доступних рекреаційних послуг, ефективно господарське використання територій і ресурсів рекреаційного фонду, охорону навколишнього середовища.

Унаслідок дослідження одержані та викладені в роботі наступні основні наукові та практичні результати:

1. Обґрунтовується, що рекреаційна діяльність як організація, виробництво і надання платних рекреаційних послуг, є специфічним видом господарської діяльності у сфері рекреації і становить складне суспільне явище, яке вимагає спеціального правового регулювання. Уточнюється поняття рекреаційних послуг як таких, що забезпечують і відновлюють здоров’я, задовольняють культурні, інтелектуальні потреби, підтримують духовний і фізичний розвиток особи, нормальну життєдіяльність людини, мають споживчу вартість і є товаром. Доводиться теза, що в Україні фактично склалося рекреаційне господарство як сукупність підприємств, установ і організацій, що здійснюють рекреаційну діяльність, але його розвиток стримується поряд з економічними чинниками відсутністю необхідного законодавства, яке регулює господарські та екологічні відносини в цій сфері і враховує їх особливості.

2. Аргументується необхідність для здійснення рекреаційної діяльності рекреаційних ресурсів, правовий режим яких відрізняється від загального режиму майна, що використовується в будь-якій іншій господарській діяльності. Уточнюється поняття рекреаційних ресурсів як сукупності природно-кліматичних, побутових, культурних, оздоровчих, пізнавальних, історичних та інших ресурсів, які використовуються або можуть використовуватися для організації, виробництва і надання рекреаційних послуг, визначаються їх види, особливості правового режиму.

3. Обґрунтовується теза про те, що частину навколишнього природного середовища, рекреаційна значущість якої підтверджується в установленому порядку, слід визначити як природні рекреаційні території та природні рекреаційні ресурси, об’єднавши їх в рекреаційний фонд. Аргументується необхідність організації рекреаційних територій на підставі ландшафтного

підходу як способу оптимізації природного середовища. Визначається поняття, склад і юридична природа рекреаційного фонду, порядок його створення, правові форми використання і правова охорона, пропонуються основні напрямки регулювання його правового режиму.

4. Уточнюється поняття права природокористування для рекреаційних цілей, розробляються його основні характеристики (суб'єкти, об'єкти, види), обґрунтовується його відмінність від використання територій і ресурсів рекреаційного фонду, доцільність при розробці його правового режиму використання ландшафтного підходу, пропонуються шляхи вдосконалення правового регулювання такого використання.

5. Аргументується доцільність використання наступних організаційних форм господарювання у сфері рекреації: спеціальна (вільна) економічна зона рекреаційного типу; зона пріоритетного розвитку рекреаційної діяльності; рекреаційний парк; корпорація; господарська організація; приватний підприємець; внутрішньогосподарський підрозділ господарської організації, вибір яких залежить від видів діяльності, місця їх здійснення, наявності територій і ресурсів рекреаційного фонду та інших факторів. Визначаються особливості кожної організаційної форми, засади їх правового регулювання і перспективи використання в Україні.

6. Уточнюється, що суб'єкти рекреаційної діяльності – це учасники господарських відносин, які здійснюють організацію, виробництво і надання рекреаційних послуг, реалізуючи свою господарську компетенцію, мають відокремлене майно, зокрема у вигляді рекреаційних соціально-побутових ресурсів і рекреаційних природних територій (ресурсів), інших природних об'єктів, що мають рекреаційне значення, несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями. Аргументується доцільність введення для таких суб'єктів поняття “рекреатори”, основною організаційною формою яких повинна бути “організація” як така, що найбільш повно відбиває суть таких суб'єктів, їх функціональне призначення, виявляються особливості їх правового становища.

7. Обґрунтовується необхідність уточнення правового статусу суб'єктів рекреаційної діяльності з урахуванням їх поділу за такими критеріями: характером виконуваних функцій, змістом діяльності, видом господарської компетенції, співвідношенням обсягу рекреаційної діяльності і загального обсягу господарської діяльності.

8. Доводиться доцільність формування господарсько-правового механізму здійснення рекреаційної діяльності як сукупності способів, засобів впливу на всі її суб'єкти, уточнюється структура такого механізму, а саме: державна підтримка, економічне стимулювання, фінансування, інвестування, кредитування, оподаткування, управління; пропонується зміст таких складових господарсько-правового механізму та правове забезпечення.

9. Аргументуються роль і місце договорів у рекреаційній діяльності, пропонується їх класифікація в залежності від складу суб'єктів, ступеня обов'язковості для здійснення цієї діяльності, видів такої діяльності, етапів її здійснення та інших критеріїв, виявляються їх особливості, що вимагають правового регулювання. Визначається значення при господарюванні у сфері рекреації договорів комісії, доручення, агентських; на надання рекреаційних і пов'язаних з ними послуг; на надання в користування (оренду, концесію) територій і ресурсів рекреаційного фонду; територіально-господарських тощо. Обґрунтовуються напрямки удосконалення законодавства про такі договори.

10. Уточнюються загальні положення про відповідальність за порушення законодавства про рекреаційну діяльність, виявляються особливості їх проявів, визначається перелік і склад порушень, пропонуються напрямки вдосконалення господарсько-правової та еколого-правової відповідальності.

11. Доводиться, що господарські та екологічні відносини, які мають місце під час здійснення рекреаційної діяльності з урахуванням їх відносної відокремленості та взаємозв'язку можуть становити предмет рекреаційного права як комплексної підгалузі господарського і екологічного права, визначаються мета і завдання такої підгалузі; уточнюється метод правового регулювання, застосування якого є найбільш прийнятним для таких відносин.

12. Обґрунтовується необхідність розробки Концепції правового забезпечення рекреаційної діяльності, метою якої є поступовий розвиток законодавства на підставі теоретичних і практичних результатів відповідних досліджень з урахуванням позитивного досвіду господарювання у сфері

рекреації України та інших країн, пропонується її зміст. Аргументується доцільність прийняття Закону України “Про господарську діяльність у сфері рекреації”, метою якого є розробка правових, організаційних, економічних засад цієї діяльності в умовах формування в Україні нових економічних відносин. Пропонується його структура і характеристика змісту.

13. Доводиться необхідність прийняття Закону України “Про пріоритетний розвиток рекреаційного господарства України”, в якому слід визначити: умови, зміст і основні принципи розвитку цього господарства в структурі економіки України; організаційно-економічні і правові заходи, які забезпечать стале функціонування рекреаційного господарства; пріоритетні його напрямки для державних інвестицій; правові засади економічного стимулювання суб’єктів рекреаційної діяльності; характер стосунків з державою; інформаційне, наукове та кадрове забезпечення.

14. Обґрунтовується доцільність розробки Закону України “Про рекреаційний фонд України”, в якому слід уточнити поняття і склад рекреаційного фонду, розробити порядок створення, використання і охорони. Пропонується внесення змін і доповнень до інших нормативних актів екологічного законодавства щодо права користування іншими природними ресурсами для рекреаційної мети.

15. Аргументується доцільність включення до навчальних робочих планів підготовки спеціалістів за напрямком “право” спеціальної навчальної дисципліни “Рекреаційне право”, виходячи з того, що знання і уміння використовувати законодавство про рекреаційну діяльність важливі для юридичного обслуговування сфери рекреації, екології, захисту прав споживачів, охорони здоров’я тощо. Пропонується система навчальної дисципліни, яка містить три частини: загальну, особливу і спеціальну. У загальній частині є сенс розглядати теми: предмет рекреаційного права і його місце у системі права; джерела рекреаційного права; суб’єкти рекреаційної діяльності; правовий режим рекреаційних ресурсів; державне регулювання рекреаційного господарства; відповідальність за порушення законодавства про рекреаційну діяльність. Зміст особливої частини мають складати теми про правове регулювання окремих видів рекреаційної діяльності, а саме: туристичної, санаторно-курортної, лікувально-оздоровчої, культурно-розважальної, фізкультурно-оздоровчої. До спеціальної частини доцільно віднести тему про правове регулювання господарської діяльності у сфері рекреації інших країн. Пропонується зміст навчально-методичного комплексу дисципліни. Реалізація викладених положень буде сприяти розвитку господарювання у сфері рекреації, вирішенню соціально-економічних питань багатьох регіонів України, забезпеченню рекреаційних інтересів широких верств населення, раціональному використанню природних рекреаційних територій і ресурсів, а також дозволить Україні посісти гідне місце серед провідних країн рекреаційного бізнесу.

Список публікацій:

Роботи, в яких відбиті основні положення дисертації:

1. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – 308 с.

Бобкова А.Г. Контроль за соблюдением правового режима рекреационных территорий // Экологічний контроль: питання теорії і практики.– К.: ІДіП НАН України, 1999. – С. 72 – 81.

Бобкова А.Г. До питання про формування рекреаційного права // Правничий часопис Донецького університету. – 1997. - № 1. – С. 19-22.

Бобкова А.Г. Томяковский А.С. Организационно-правовые вопросы развития рекреационных территорий городов // Организационно-правовые вопросы развития рекреационных территорий городов // Реформирование хозяйственных комплексов городов Украины. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1997.- С. 126-136 (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання розвитку рекреаційних територій міст).

Бобкова А.Г. Вопросы иностранного инвестирования в рекреационной деятельности // Совершенствование правового регулирования внешнеэкономической хозяйственной деятельности. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1998. - С. 63-67.

- Бобкова А.Г. Правовое регулирование рекреационных и экологических отношений в городах // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. - 1998. - № 2. - С. 208 -211.
- Бобкова А.Г. Рекреаційна діяльність як об'єкт правового регулювання // Правничий часопис Донецького університету.-1999. - № 1 (3). - С.15 - 19.
- Бобкова А.Г. Развитие законодательства о рекреационной деятельности // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. - С.291-309
- Бобкова А.Г. Договори щодо надання рекреаційних послуг // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. - 1999. - № 3. - С. 22 - 28.
- Бобкова А.Г. До питання про суб'єктів рекреаційної діяльності // Вісник Академії правових наук України. -1999. - № 3 (18). - С.109-116.
- Бобкова А.Г. Правовое регулирование стимулирования рекреационной деятельности // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право - 1999. - №3.- С.28-31.
- Проблеми формування рекреационно-туристического комплексу в Приазов'є Донбасса // Проблеми комплексного розвитку регіона: хозяйственно-правовые и социально-экономические аспекты. - Донецк: ИЭПИ НАН Украины; Донецк-Луганск: Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 1999. - С.227-235 (Особистий внесок авторки: розроблені господарсько-правові аспекти формування рекреаційно-туристичного комплексу в Приазов'ї Донбасу).
- Бобкова А.Г. Организационно-правовое обеспечение украинско-греческого сотрудничества в сфере рекреации // Україна-Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва. – Маріуполь: Маріупольський гуманітарний інститут Донецького державного університету, 1999. – Т. 1.– С. 515 – 517.
- Бобкова А.Г. Ответственность за нарушение условий и порядка осуществления рекреационной деятельности // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2000. – Спец. випуск. Ч. 2. – С. 111 – 114.
- Бобкова А.Г. Рекреационное право в учебных планах высших юридических учебных заведениях Украины // Юридичний вісник. – 2000. – № 1. – С. 88 – 91.
- Бобкова А.Г. О государственном-правовом регулировании рекреационной деятельности // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С. 8 – 11.
- Бобкова А.Г. До питання про поняття природних рекреаційних ресурсів // Право України. – 2000. – № 5. – С. 51–54.
- Бобкова А.Г. Про господарські договори в рекреаційній діяльності // Правничий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1 (4). – С. 13 – 17.
- Бобкова А.Г. Внутрихозяйственные подразделения как субъекты рекреационной деятельности // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 3. – С. 16-19.
- Бобкова А.Г. Про ліцензування рекреаційної діяльності // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 2 (21). – С. 130–137.
- Бобкова А.Г. Відповідальність суб'єктів рекреаційної діяльності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Вип. III. – Івано-Франківськ: Плай. – 2000. – С. 60 – 66.
- Бобкова А.Г. Правове регулювання фізкультурно-оздоровчої діяльності // Актуальні проблеми держави та права. Вип. 7. – Одеса: Одес. нац. юрид. академія.– 2000. – С. 75 – 82.
- Бобкова А.Г. О правовом статусе рекреационных парков в Украине. // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України.– 2000. – № 1. – С. 66 – 78.
- Бобкова А.Г. Право власності на території і ресурси рекреаційного фонду // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія “Правознавство”. Вип. 100. – 2000. – С. 37 – 40.
- Бобкова А.Г. Право природокористування для рекреаційних цілей // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк: Донецький ін-т внутр. справ при ДонНУ. – 2000. – № 4. – С. 34 – 40.
26. Бобкова А.Г. Хозяйственная деятельность в сфере рекреации // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 12. – С. 10 – 13.

Роботи, що додатково відбивають отримані наукові результати:

27. Бобкова А.Г. О концепции рекреационно-туристского кодекса // Правовая организация используемых форм хозяйствования в условиях перехода к рыночной экономике. – Донецк, 1995. – С. 76 – 88. – Рус. Деп. в ГНТБ Украины 29.11.95, № 2503-Ук95.
28. Бобкова А.Г., Амитан В.Н., Гапич Е.А. Организационно-правовая основа функционирования монополиса “Курахово” // Вестник Украинского Дома экономических и научно-технических знаний. – 1998. – № 3. – С. 51 – 55. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання функціонування монополісу “Курахово” та його рекреаційне забезпечення).
29. Бобкова А.Г., Поплавская Т.Л. Экономико-правовые вопросы управления экологическими и рекреационными отношениями в городах // Модели управления в рыночной экономике / Под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк: ДонГУ, 1998. – С. 98 – 104. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання управління екологічними та рекреаційними відносинами в містах).
30. Бобкова А.Г. Перспективы розвитку екологічного законодавства // Труды 3 Всеукр. конф. “Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація” (Київ, 1995). – К., 1995. – С. 81 – 82.
31. Бобкова А.Г. Ответственность и защита прав субъектов рекреационных отношений // Материалы круглого стола “Хозяйственно-правовые средства предотвращения экономических преступлений” (Донецк, 1995). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1996. – С. 57 – 59.
32. Бобкова А.Г. Правовые аспекты организации рекреационного освоения бассейна реки Днепр // Сб. науч. тр. междунар. конф. “Экологические проблемы бассейна р. Днепр” (Кременчуг, 1996). – Кременчуг: Экол. ассоц. городов и районов Приднепровья Украины “Славутич”; Пост. комис. Верхов. Совета Украины по экол. политике и др. – 1996. – С. 123 – 124.
33. Бобкова А.Г. Правовые формы использования рекреационных ресурсов // Материалы науч. конф. проф. - препод. состава ДонГУ. – Донецк: ДонГУ, 1997. – С. 91 – 97.
34. Бобкова А.Г. Управління рекреаційним господарством регіону // Матеріали наук.-практ. конф. “Державно-правова реформа в Україні” (Київ, 1997). – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 1997. – С. 372 – 374.
35. Бобкова А.Г. Вопросы правового регулирования курортной деятельности // Материалы науч.-практ. конф. проф.- препод. состава ДонГУ. – Донецк: ДонГУ, 1999. – С. 34 – 36.
36. Бобкова А.Г. Про систематизацію рекреаційного законодавства // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики” (Київ, 1999). – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 256–259.
37. Бобкова А.Г., Томяковский А.С., Демьяненко О.А. Система экономико-правовой поддержки инвестиционной привлекательности региона // Труды регион. науч.-практ. конф. “Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 г. (Донецкая область-2010)” (Донецк, 1999). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. – С. 124 – 130. (Особистий внесок авторки: розроблені правові питання інвестиційної привабливості регіону).
38. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение развития рекреационного хозяйства региона // Труды регион. науч.- практ. конф. “Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 г. (Донецкая область-2010)” (Донецк, 1999). – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. - С. 9- 14.
39. Бобкова А.Г. Захист рекреаційних прав громадян // Труды наук.-практ. конф. “Механізми захисту прав і свобод людини в Україні” (Київ, 1999). – К.: Ін-т адвокатури при Київськ. ун-ті ім. Тараса Шевченка, 1999. – С. 110 – 115.
40. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение формирования рекреационной политики на региональном уровне // Прометей. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – Вып. 2 (3). – С. 108 – 112.
41. Бобкова А.Г. Рекреационное право: Учеб. пособие. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 133 с.
42. Бобкова А.Г. Рекреация и закон: Законодательство о рекреационной деятельности в Украине /Сост. А.Г. Бобкова. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 241 с.
43. Бобкова А.Г. Рекреационное право: Учеб. пособие. – Донецк: ДонГУ, 2000. – 249 с.
44. Бобкова А.Г. Земельные и экологические отношения на уровне местного самоуправления. Тема 17 // Коммунальное право Украины: Учеб. пособие / В.Д. Волков, А.Г. Бобкова, Н.А. Захарченко и др.- Донецк: ДонГУ, 1999. – С. 161 – 170.

Бобкова А.Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальностям: 12.00.04 – Хозяйственное право; арбитражный процесс; 12.00.06 – Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсовое право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2001.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и новому решению проблем хозяйственных и экологических правоотношений при осуществлении рекреационной деятельности. Доказана взаимозависимость отдельных рекреационно-направленных видов хозяйственной деятельности, определено понятие рекреационной деятельности как организации, производства, предоставления и оказания платных рекреационных услуг, аргументировано ее место относительно природоохранной деятельности и других видов хозяйственной деятельности в сфере рекреации. Уточнено понятие рекреационных услуг как услуг по обеспечению и восстановлению здоровья, удовлетворению культурных, интеллектуальных потребностей, поддержанию духовного и физического развития личности, нормальной жизнедеятельности человека, имеющих потребительскую стоимость и выступающих товаром. Обозначены области хозяйственно-правового и эколого-правового регулирования отношений при осуществлении такой деятельности. Доказывается, что в Украине фактически сложилось рекреационное хозяйство как совокупность предприятий, учреждений и организаций, осуществляющих рекреационную деятельность.

На основе законодательства и обобщения научных источников проанализирован правовой режим природных рекреационных территорий и ресурсов и разработана концепция единого рекреационного фонда Украины с выделением в его составе природных рекреационных территорий и природных рекреационных ресурсов.

Впервые предложены понятие рекреационного фонда, его территорий и ресурсов, а также критерии их разграничения и юридические признаки; обоснована целесообразность закрепления в законодательстве государственной, коммунальной, частной форм собственности на территории и ресурсы рекреационного фонда; предложены правила хозяйственного использования и правовой охраны рекреационного фонда. Обосновано понятие права природопользования для рекреационных целей и необходимость отграничения таких отношений от права пользования рекреационным фондом, предложены пути совершенствования его правового режима.

Систематизированы организационные формы рекреационной деятельности в сфере рекреации и их основные характеристики. Уточнено правовое положение субъектов такой деятельности, обоснована целесообразность применения к ним понятия “рекреаторы”, к которым относятся субъекты хозяйствования, непосредственно занятые производством, предоставлением и оказанием рекреационных услуг. Определены их специальные права и обязанности, условия хозяйствования, виды, а также предложены пути доработки их правового статуса. Уточнены понятие и содержание хозяйственно-правового механизма, а также его основные элементы: государственная поддержка, экономическое стимулирование, финансирование, инвестирование, кредитование, налогообложение, управление и подготовлены предложения по совершенствованию правового регулирования каждого из них при осуществлении рекреационной деятельности. Проанализированы договорные отношения при осуществлении хозяйствования в сфере рекреации и определены пути доработки их правового регулирования. В работе получили развитие вопросы ответственности за нарушение законодательства о рекреационной деятельности, систематизированы виды нарушений, выявлены особенности, предложены пути совершенствования. На основе имеющихся разработок в теории хозяйственного и экологического права создана и обоснована концепция правового обеспечения хозяйственных и экологических отношений в сфере рекреации, подготовлены предложения по совершенствованию законодательства о рекреационной деятельности.

Ключевые слова: правовое регулирование, рекреационная деятельность, сфера рекреации, рекреаторы, рекреационный фонд, рекреационные территории и ресурсы, право природопользования, хозяйственно-правовой механизм, рекреационное право.

Бобкова А.Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями: 12.00.04 – Господарське право; арбітражний процес; 12.00.06 – Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2001.

Дисертація є теоретичним дослідженням господарсько-правового та еколого-правового аспектів рекреаційної діяльності. У роботі обґрунтоване поняття рекреаційної діяльності, відокремлене коло господарських та екологічних відносин, що мають місце під час її здійснення, визначено особливості такої діяльності та види; проаналізовано законодавство про рекреаційну діяльність, обґрунтовані пропозиції щодо його вдосконалення. На підставі дослідження законодавства та узагальнення наукових джерел визначено поняття та правовий режим рекреаційного фонду, його складових частин; розроблені питання створення рекреаційного фонду, права власності на його території і ресурси; уточнені види використання рекреаційного фонду та напрямки правової охорони. Обґрунтоване поняття права природокористування для рекреаційних цілей та визначено його зміст. Сформульоване поняття суб'єктів рекреаційної діяльності, визначені їх особливості, організаційні форми, уточнені загальні засади їх правового статусу та види таких суб'єктів. Конкретизовані правові засоби забезпечення ефективного здійснення рекреаційної діяльності: господарсько-правовий механізм, договірні відносини та відповідальність за порушення законодавства щодо такої діяльності. Аргументована необхідність розробки концепції правового забезпечення рекреаційної діяльності і запропоновано її зміст.

Ключові слова: правове регулювання, рекреаційна діяльність, сфера рекреації, рекреатори, рекреаційний фонд, рекреаційні території та ресурси, право природокористування, господарсько-правовий механізм, рекреаційне право.

Bobkova A.G. Legal Regulation of Recreation Activity. Manuscript.

The dissertation on receiving degree of the doctor of jurisprudence. Specialisation: 12.00.04 – Commercial Law; Arbitration Procedure; 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Law of Natural Resources. – Kiev National University Taras Shevchenko, Kiev, 2001.

The dissertation is a theoretical research on legal-commercial and legal-ecological aspects of recreation activity. The work substantiated the notion of recreation activity; defined types of commercial and ecological relations, that take place while recreation activity is pursued, distinguished particular features of such an activity and its kinds; analysed recreation activity legislation and proposed suggestions for its improvement. Based on summarised scientific sources and legislation there was defined a notion and legal regime of recreation fund, its elements; worked out the questions of creation of recreation fund, its territory and resources property rights; specified kinds of usage of recreation fund and directions of legal protection. There was defined a notion of the law of natural resources usage for the goals of recreation as well as the content of this notion. The notion of the subjects of recreation activity is formulated in the work; their features, organisational forms are defined; foundations of their legal status and kinds of such subjects are specified. In the dissertation there are distinguished the legal means of providing efficient realisation of recreation activity: commercial-legal mechanism, contractual relations and liability for violations of legislation as to such an activity. The need to develop a concept of legal regulation of recreation activity was justified.

Keywords: legal regulation, recreation activity, sphere of recreation, recreation fund, recreation territories and resources, law of natural resources usage, commercial and legal mechanism, law of recreation.